

Ana Lederer

PORTRETI KAZALIŠNIH DAMA

Eliza Gerner

Kazalište kao sudbina. Hrvatske dramske dive.

HENACOM, Zagreb 2001.

Knjiga *Osvrnuh se sjetno - Uspomene glumice* (1988) Elize Gerner prva je knjiga "zapamćenja" jedne hrvatske glumice. U međuvremenu se nisu pojavili memoari neke druge glumice, ali je zato Eliza Gerner otvarala još neke ladice svojih sjećanja, objavivši i petu knjigu, portrete hrvatskih dramskih prvakinja pod naslovom *Kazalište kao sudbina*. Zapravo, kao i kolegice o kojima ovdje piše, i Elizu Gerner kazalište je "zarobilo", posve neplanirano postavši njezinom sudbinom. Glumački je put započela u Somborskome amaterskom kazalištu 1946. godine, njezin talent ne ostaje neprimijećen te joj je u somborskome Gradskom pozorištu ponudena uloga Elize Doolittle u Shawovu *Pigmalionu*, igra i Goldonijevu *Mirandolinu*, a 1948. Lauru u Krležinoj *Agoniji*. Mlada glumica tada putuje u Zagreb i uspijeva dogovoriti gostovanje Tita Strozija kao Križovca u somborskoj *Agoniji* (u sklopu njegove glumačke turneje po Jugoslaviji). Predstave koje je igrala sa Strozijem definitivno su i profesionalni i privatni preokret - bez ikakve dvojbe Eliza Gerner zaključava svoj budimpeštanski doktorat ekonomije, kazalište postaje njezin profesionalni odabir, a stariji i slaviji Tito Strozzi suprug, vrlo često i partner. U knjizi *Osvrnuh se sjetno* prisjećat će se ona upravo petnaest kazališnih godina (1948-1965) što ih je provela sa Strozijem, završavajući knjigu poglavljem o njegovu jubileju i smrti 1970. godine. Tu su evocirana ključna poglavlja njezina neobičnog i burnog kazališnog rada: od 1948. kad svoj zagrebački glumački put započinje u kratkotrajnom Strozijevu Dramskom studiju pri HNK-u, preko sezone u riječkom HNK-u "Ivan Zajc" 1949/50. te povratka u

Zagreb 1950. kad kao glumica na sceni HNK-a započinje ostvarivati respektabilan glumački repertoar, pa do osnivanja Dramskog ansambla Strozija 1956. te angažmana u Volkstheatru u Rostocku. Glavni je lik autoričine kazališne autobiografije *Osvrnuh se sjetno* Tito Strozzi, jedan od velikana povijesti hrvatskoga kazališta 20. stoljeća, čiji nevjerojatan opus nije dovoljno ni istražen ni vrednovan, kazališni umjetnik kojega je Eliza Gerner doista "otela zaboravu". Jer, kao posredni izvor teatrologijskoga istraživanja, memoari *Osvrnuh se sjetno* nedvojbeno su pružili i poticaje za revalorizaciju opusa Tita Strozija, pa će tako, primjerice, 1992. biti upriličen znanstveni kolokvij o Titu Stroziju, a od 1995. njegovo ime nosi nagrada za najbolje umjetničko ostvarenje sezone u HNK-u. Iako glavni, Strozzi dakako nije i jedini lik, jer u *Osvrnuh se sjetno* Eliza Gerner oživjet će i brojne druge velike i zanimljive teatarske ličnosti s kojima je radila, prijateljevala i upoznavala ih u kazalištu i oko njega, pa je njezina knjiga ujedno i poticajna skica za teatrologijska istraživanja ne samo pojedinih (često zaboravljenih) umjetnika i intelektualaca te njihovih opusa, nego i (pozadine) pojedinih događaja u hrvatskome kazališnom životu. Da u glumičinu životu ima neobično zanimljive građe za daljnje knjige, građe koju u prvoj nije iscrpila, pokazuje se pet godina poslije. Tada, naime, objavljuje *Oproštaj s Gvozdom - Razgovori s Krležom* (1993), prilog stogodišnjici Krležina rođenja u kojemu je na izvanredno zanimljiv način portretirala bliske prijatelje - Miroslava i Belu, njezinu kazališnu kolegicu. Treću memoarsku knjigu *Oteto zaboravu* (1995) komponira

pak nizanjem manjih poglavlja u kojima izdvaja važna teatarska zbivanja (predstave, liknosti, događaje) u njezinu daljnjem kazališnome životu, dakle nakon Strozijeve smrti 1970. godine.

Na poslijetku, da je životopis Elize Gerner nalik romanu, kako kaže Mladen Kuzmanović, otkriva i četvrta knjiga *U sjeni stoljeća koje odlazi* (1999) koja zaokružuje njezinu autobiografiju, jer sada piše o jednako nevjerovatno uzbudljivom životu prije kazališta, o najranijoj mladosti i studentskim danima neposredno svjedočeći o nekim ključnim zbivanjima novije europske povijesti stoljeća iz kojega smo netom izašli.

Posve sam sigurna kako se knjige Elize Gerner čitaju u jednom dahu, a ta privlačnost, pa i specifičnost njezine memoaristike, proizlazi ne samo iz emanacije autoričine osobnosti i spisateljskog stila, nego i iz činjenice da su u evociranju svijeta vlastite prošlosti *ja* i *drugi* njoj jednako važni, do te mjere da upravo fascinira njezina pažljivost i suptilnost u percepciji drugoga. Upravo zato Eliza Gerner nije samo zarobljena sudbinom kazališta, nego je i pravi kazališni čovjek - jer kazalište je jedina umjetnost u kojoj ne postoji subordinacija, umjetnost koja nastaje upravo u činu neobičnog i neobjašnjivog zajedništva.

Prolaznost pak kazališnog čina, uopće prolaznost vremena koje neminovno donosi zaborav, motivirat će Elizu Gerner da petu knjigu *Kazalište kao sudbina* upravo konceptijski posveti drugima, glumicama s kojima je, kako u predgovoru piše, imala "sreću i čast" nastupati, a čiji se doista blistavi umjetnički opusi ne bi smjeli prepustiti zaboravu. Pišući na osnovi sjećanja, zajedničkog rada i osobnih dojmova, Eliza Gerner portretirat će sedam glumica, među kojima samo jednu nije poznavala - Mariju Ružičku Strozzi. U predgovoru će pak objasniti kako joj "pravo" na osobnu vizuru, pa dakle i uključivanje u knjigu, pruža činjenica što je godinama živjela u obitelji Strozzi, okružena glumičnim predmetima, portretima i fotografijama, kao i bogatom obiteljskom dokumentacijom. Nakon Marije Ružičke Strozzi slijede Mila Dimitrijević, Ella Hafner Gjermanović, Bela Krleža, Vika Podgorska, Božena Kraljeva i Ervina Dragman. Njezin je odabir određen osobnim poznavanjima, ali će u predgovoru naglasiti kako u knjizi nedostaju i neke kazališne umjetnice koje su bile prvakinje i prije njezina dolaska u svijet kazališta,

posvetivši svakoj nekoliko rečenica (Ljerka pl. Šram, Nina Vavra, Milica Mihičić, Nada Babić, Anka Kernic, Greta Kraus Aranicki). Taj će ozbiljan posao budućih temeljitih studija, koju svaka od spomenutih umjetnica nedvojbeno zaslužuje, Eliza Gerner namrijeti, dakako, teatrologiji. Želim ovdje naglasiti kako predgovor nije samo objašnjenje načela odabira pojedinih glumica, rakursa te posredno i metodologije, nego između redaka ima čak i svojevršno programsko obilježje: *Sve spomenute scenske umjetnice zaslužuju da im se posvete ozbiljne studije i da se temeljito istraži njihov udio u našem kazališnom stvaralaštvu. Ako se to ne učini, past će zaborav na jednu blistavu generaciju koja je s velikim samoprijegom, požrtvovnošću i ljubavi služila Thaliji.* (str. 7)

Iako će autorica podrazumijevati studioznost i temeljitost kao pretpostavke znanstvenoga, teatrologijskoga pristupa, znajući pritom da njezin memoarski rakurs nema takvu vrstu obveze, gdje god to bude moguće ili po njezinu mišljenju potrebno, ona će provjeriti građu i potom oprimjeriti iskaz određenim citatom iz kazališne kritike, pisma,

službenog dokumenta. To nam je, uostalom, kao njezino, mogli bismo reći, metodologijsko načelo poznato iz prethodne memoaristike. Navedimo samo primjer iz portreta Ružičke Strozzi. U epizodi o odlasku glumice na audiciju u Burgtheater 1878. godine citirat će Dingelstedtov kompliment i poziv u angažman (*Dijete, dođite k nama, vaša domovina premlena je za vaš veliki talent*, str. 17), za koji netko skeptičan može reći da je usmena obiteljska legenda. No, Eliza Gerner odmah zatim citira i osvrt o audiciji iz *Neue freie Theaterzeitung*a koji to potvrđuje. U svoje tako jednostavno, ali fino memoarsko pripovjedačko tkivo, između osobne opservacije ili otkrivanja nekog privatnog detalja koji može znati samo svjedok, onaj koji je bio u neposrednoj blizini glumice, Eliza Gerner utkat će i vrlo pouzdan teatrologijski raster podataka. Tako će svaki portret sadržavati i niz biografskih činjenica, ali će biti navedene i najvažnije uloge, autorica će citirati i poneku rečenicu iz intervjua (ukoliko joj se to za portret učini važnim), a također će "u hodu" vrlo spretno skicirati i najvažnije podatke o личности koju spominje, neovisno je li riječ o poznatoj ili već pomalo zaboravljenoj, pa dakle i nepoznatoj izvan užega kruga poznavatelja hrvatske kazališne povijesti. Vrlo je važno napomenuti da u svakom portretu daje i naznake osnovnih stilskih obilježja tih različitih, a jednako velikih glumačkih osobnosti o kojima piše, pritom naznačujući i struku koja je pojedinoj glumici najviše odgovarala, pa čak - vrlo nenametljivo - i vrednujući pojedina ostvarenja.

Iako će knjiga Elize Gerner biti nezaobilazna za svako buduće "pravo" teatrologijsko portretiranje glumica o kojima piše, nije usvajanje teatrologijske metodologije i pouzdanost u navođenju podataka ono što plijeni na čitanje u dah, nego neodoljivost spisateljici subjektivnosti i zavodljiva jednostavnost njezina stila. Upravo mnoštvo tih detalja, koje može znati samo onaj koji je portretiranim damama bio blizu, privatno i na sceni, tko i sam živi u toj "čarobnoj atmosferi" (str. 37) teatra, čini glavnu, i to upravo literarnu vrijednost knjige. Samo glumica s punim pokrićem u vlastitu iskustvu mogla je nasloviti knjigu o glumicama sintagmom "kazalište kao sudbina", jer upravo iz osobnoga iskustva proživljenog u tom istom osjetljivom svijetu može se prepoznati po čemu je njezinim kolegicama glumicama kazalište više od ži-

vota - sudbina. Sudbina upravo zato što se između života i kazališta ne može postaviti granica. Njihovu kazališnu slavu i vrhunske kreativne dosege sjenčat će mnoge profesionalne muke, ali i privatna odricanja, često i neimaština, trema, sretne i nesretne ljubavi... Eliza Gerner će nam uvijek vrlo diskretno otkriti neke posve ljudske slabosti, profesionalne navike ili afinitete svojih kolegica. Svakako, sve te naše znamenite kazališne umjetnice imaju "filmski" zanimljive biografije, a kad ih autorica u podnaslovu atribuirala kao hrvatske dramske dive, to nije samo formalno. Jer, iz svakoga retka probija njezino istinsko divljenje prema umjetničkim dosezima kolegica koje su - što se ne bi smjelo zaboraviti - u tom "starinskom", drukčijem kazališnom vremenu doista bile dive.

Upravo dah prošlog teatarskog vremena zavodljivo evocira memoarsko pero Elize Gerner. U portretu svake glumice ona je posvetila dosta prostora onome što se ne nalazi u leksikonskim natuknicama, a što se događalo prije službenog ulaska u teatar - njihovim kazališnim počecima, okolnostima u kojima su pronašle svoju vokaciju ili je pak kazalište pronašlo njih. Upravo ti počeci vezna su nit svih glumačkih medaljona, oni su toliko romantični, pogotovo iz perspektive današnjeg profesionalnog kazališnog početka (Akademija-angažman): bježale su od kuće s putujućim trupama (Mila Dimitrijević), napuštale sigurno radno mjesto bez znanja roditelja, zaljubivši se u učitelja (Vika Podgorska), živjele na rubu gladi tijekom glumačkog školovanja (Božena Kraljeva), čak je i romantično kad ti suprug - ako se još zove Miroslav Krleža to bolje - za debi u velikom teatru napiše ulogu kao što je Barunica Castelli. Birale su naše heroine minulih kazališnih vremena sudbinu života u kazalištu kao doista jedinu kakvu žele živjeti, a tek na kraju životnoga puta ta bi im sudbina, kojoj su se žrtvovala, pokazala svoje drugo, nelijepo lice samoće i zaborava. Ne smiju se sve životne karte staviti na kazalište - govorila je Bela Krleža... Samo treba teatru odoljeti. Neke su, doduše, uspjele ublažiti takav kraj, ali njihovi životni završeci još su jedna vezna nit svih sedam glumačkih portreta.

Listajući vlastite bogate uspomene, Eliza Gerner napisala je ponovno odličnu, inteligentnu i senzibilnu, reklo bi se - pravu žensku knjigu, koja se ne ispušta iz ruku dok se ne pročita do zadnjega slova.